

Pregledni rad
UDK 911.3:32(73)
32.01
327(73)
Primljeno: 14. ožujka 2010.

Geopolitičke i geostrateške ideje u suvremenom neokonzervativizmu

PETAR KUREČIĆ*

Sažetak

Neokonzervativizam je moderna politička ideologija nastala u Sjedinjenim Američkim Državama. Od vremena Reaganova predsjednikovanja ta politička ideologija dobila je izniman politički utjecaj. Dolaskom G. W. Busha na položaj predsjednika SAD-a 2001. započelo je razdoblje suvremenog neokonzervativizma kao dominantnog obrasca vladavine. Neokonzervativci i njima bliski unipolaristi zauzimali su gotovo sve važne položaje na polju vanjske politike, obrane i sigurnosti u Bushovoj administraciji. Suvremeni neokonzervativizam je na polju vanjske politike, obrane i sigurnosti definirala skupina neokonzervativnih ideologa tijekom 90-ih godina prošlog stoljeća. Njihove ideje o globalnoj dominaciji SAD-a kroz "hegemoniju dobre volje", o nužnosti stalnog jačanja američkih vojnih kapaciteta te o potrebi preventivnog djelovanja na prijetnje prije nego što one postanu ozbiljnima u suštini predstavljaju geopolitičke ideje koje imaju globalni doseg i čija provedba iziskuje upotrebu strateških instrumenata djelovanja, pa su time i objekt geostrategije. Te ideje, s predloženim načinima i sredstvima za njihovo ostvarivanje, tvore neokonzervativnu geopolitičku doktrinu. Pretočene su u novu globalnu geostrategiju SAD-a. Praćenjem geneze suvremenih geopolitičkih ideja neokonzervativaca te identifikacijom geopolitičkih i geostrateških ciljeva u tim idejama pokušava se dokazati teza da suvremena neokonzervativna politička ideologija u sebi sadrži geopolitičke i geostrateške ideje, koje onda i njezine ciljeve čine geopolitičkim i geostrateškim.

Gljučne riječi: neokonzervativizam, neokonzervativci, geopolitička ideja, geopolitička doktrina, globalna geostrategija, globalna hegemonija, Sjedinjene Američke Države, G. W. Bush

* *Petar Kurečić*, savjetnik u Hrvatskom saboru.

Uvod

Politička ideologija suvremenog neokonzervativizma presudno je obilježila političku praksu u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD-u) u prvom desetljeću 21. stoljeća. Utjecaj neokonzervativizma definirao je političke prilike i odnose u toj državi. S obzirom na odnose na vrhu globalne moći, u kojima SAD zauzima mjesto jedine svjetske supersile, njegov se utjecaj proširio na čitav svijet, u smislu ostvarivanja ciljeva koje je neokonzervativna politička ideologija bila u mogućnosti ostvarivati kad se ukorijenila u službenoj američkoj politici. Osim iznimno velikog kvantuma moći jedine svjetske supersile (bilo da je ta moć vojna, politička ili gospodarska) na ostvarivanje ciljeva neokonzervativizma utjecala je riješenost praktičara neokonzervativizma da djeluju u velikoj mjeri neovisno o dotadašnjim pravcima američke vanjske politike te reakcijama koje je neokonzervativna politika izazivala u svijetu. Upravo je ta riješenost u ostvarivanju ciljeva pretvorila iznimnu količinu moći, sadržanu u rukama neokonzervativaca, u potencijalnu opasnost za globalnu sigurnost i poredak u cjelini. Ovdje se izlažu ključne postavke suvremene neokonzervativne političke ideologije,¹ prvenstveno vezane uz položaj SAD-a u svijetu i viziju svijeta kako su je osmislili američki neokonzervativci. Odgovara se na pitanje je li suvremeni neokonzervativizam, osim što je politička ideologija, jednim dijelom i geopolitička doktrina, ostvarivana djelovanjem neokonzervativaca u političkoj praksi SAD-a u 21. stoljeću u ostvarivanju ciljeva koji su bili geopolitički. Identificiraju se i istražuju temeljni aspekti prijedloga iz domene vanjske i sigurnosne politike u programskim dokumentima (*policy papers*) američkih neokonzervativaca. Definicijama geopolitike i usporedbom njezine suštine s neokonzervativnom političkom ideologijom i njezinim ciljevima traže se dodirni momenti između geopolitike i neokonzervativizma. Budući da neokonzervativna politička ideologija sadrži ideje o globalnoj dominaciji i hegemoniji SAD-a, što je nemoguće ostvariti bez vojne premoći, postavlja se pitanje čini li je to i geostrateškom idejom, te se identificiraju i geostrateške ideje u suvremenoj neokonzervativnoj političkoj ideologiji, također analizom programskih dokumenata neokonzervativaca.

¹ Rad se ne bavi izlaganjem povijesti neokonzervativne misli u SAD-u niti iznosi sve postulate neokonzervativizma kao jedne od suvremenih političkih ideologija. Orijentiramo se samo na temeljne postavke recentnog, suvremenog neokonzervativizma na polju vanjske politike, obrane i sigurnosti. Istražujemo neokonzervativizam kao političku ideologiju koja je *de facto* postala službenom političkom praksom u SAD-u s dolaskom na vlast G. W. Busha, te iznosimo geopolitičke aspekte te ideologije, koji su uglavnom sadržani u radu neokonzervativnih mislilaca, okupljenih ponajviše u Projektu za novo američko stoljeće.

Suvremeni neokonzervativizam – temeljne postavke i protagonisti

Neokonzervativizam² je moderna politička ideologija i pokret koji je nastao u SAD-u i njegovo djelovanje na polju pridobivanja političkog utjecaja i podrške među biračima veže se za SAD od 70-ih godina prošlog stoljeća pa sve do danas. Politički mislilac kojeg možemo nazvati “intelektualnim kumom” neokonzervativne političke ideologije jest *Irving Kristol*. Rad I. Kristola počeo je još u 50-im i 60-im godinama prošlog stoljeća. Uz Kristola u osnivače neokonzervativnog političkog pokreta svrstavaju se *Daniel Bell*, *George Gilder* i *Michael Novak*. Neokonzervativizam je jedna od društvenih ideologija i pokreta koji se u Americi javio kao otpor liberalima, “rigidnim konzervativcima staroga kova” i potaknut razočaranjem socijalistima i američkom ljevicom. Odgovore na razočaranja našao je na ideološkom polju.³

Međutim, kad su u pitanju vanjska politika, sigurnost i obrana, 60-ih godina prošlog stoljeća, začeci neokonzervativne ideologije vežu se uz rad *Alberta Wohlstettera*.

No već 80-ih godina Kristol je zagovarao američku angažiranost i proširivanje američkog interesa izvan domene same sigurnosti SAD-a, ustvrdivši: “Ciljevi američke vanjske politike moraju prijeći granicu usko definirane, doslovno shvaćene nacionalne sigurnosti. To je nacionalni interes svjetske sile, definiran osjećajem nacionalne sudbine.” U tim je riječima vidljiv nacionalizam, koji treba razlikovati od patriotizma, koji je konzervativan i orijentiran samo na obranu vlastite države kakva ona jest.

“Građanski nacionalizam”, o kojem govori Kristol, sadrži viziju promjena kako bi se, kad su u pitanju vlastita nacija i država, ostvarili ideali, ali i misija te nacije prema čovječanstvu. Taj nacionalizam sadrži revolucionarne elemente i mesijansku viziju nacije i njezine uloge u svijetu (Ó Tuathail, Dalby, Routledge, 2006: 168).

Tu su vidljive zamisli koje će kasnije biti oživotvorene u neokonzervativnom utjecaju na politiku administracije G. W. Busha – vizija o američkoj pozvanosti, mesijanskoj ulozi u promjeni svijeta nabolje, koja se služi izlikama (terorizam, oružja za masovno uništenje) kako bi opravdala stalnu američku vojnu angažiranost. A svijet je moguće mijenjati nabolje upravo američkom hegemonijom, koju treba održati i ojačati, tvrde neokonzervativci.

² Neokonzervativizam je tradicionalnom konzervativizmu pružio intelektualnu dimenziju koja zadiru dalje od ekonomije, u temelje društvene i kulturne stabilnosti. V. Kristol, 2004: 50.

³ Za povijest neokonzervativne političke misli u SAD-u, postulate i značajke neokonzervativizma, te za ukorijenjenost neokonzervativizma u političku praksu SAD-a kasnih 70-ih te 80-ih godina 20. stoljeća, tokom dvaju mandata tadašnjeg predsjednika SAD-a R. Reagana, vidi: Kristol, 2004; Ivoš, 1998: 154-164; Nisbet, 2003.

Na polju vanjske politike neokonzervativci su 70-ih godina 20. stoljeća bili oštri kritičari tada vladajuće politike detanta, prakticirane od kraja 60-ih. Izražavali su nezadovoljstvo službenom politikom SAD-a, koja je prihvatila koegzistenciju sa SSSR-om i pregovarala o smanjenju nuklearnih arsenala. Neokonzervativci su se u svom djelovanju neprekidno zalagali za jačanje američke oružane sile, posebice nuklearnih snaga, te za poticanje različitih oblika slabljenja sovjetske kontrole i iza tzv. željezne zavjese.

Neokonzervativni je pokret, iako ignoriran od primjerice Nixonove administracije, stalno jačao te izborom *Ronalda Reagana* za predsjednika SAD-a prvi je put osvojio političku vlast.⁴

Suvremeni neokonzervativni mislioci, koji su do izražaja došli tek nakon svršetka Hladnog rata, djelovali su u drugačijem strateškom okruženju. Misao vodilja te skupine, za razliku od one iz 70-ih i 80-ih godina, bio je američki unipolarizam, a imali su priliku razviti globalnu geostrategiju koja će odbacivati mogućnost koegzistencije s bilo kojom suparničkom silom i sprečavati pojavu bilo kojeg mogućeg suparnika u budućnosti (Dorrien, 2004: 1-6).

Tu skupinu nisu sačinjavali samo deklarirani neokonzervativci, nego i drugi konzervativni "tvrdočinišaši" i zagovornici realističke škole međunarodnih odnosa (*hardline realists*), poput *Richarda Cheneyja* i *Donalda Rumsfelda*. No svima je bila zajednička vizija unipolarne Amerike koja u biti sadržava težnju za globalnom dominacijom. U toj velikoj skupini unipolarista, umreženih u različite trustove mozgova, neokonzervativci su imali najvažnije mjesto, te su osnovali Projekt za novo američko stoljeće (ali treba naglasiti da su osnivački dokument Projekta potpisali i Cheney i Rumsfeld).

Najvažniji suvremeni neokonzervativni ideolozi na polju međunarodnih odnosa i vanjske politike su *Robert Kagan*, *William Kristol* (sin Irvinga Kristola, zajedno s R. Kaganom utemeljitelj Projekta za novo američko stoljeće), *Robert Zoellick*, *Norman Podhoretz* i *Charles Krauthammer*. Projekt za novo američko stoljeće ključna je organizacija koja okuplja najvažnije neokonzervativne mislioce, *opinion-makers* i političare.⁵ Osim Projekta za novo američko stoljeće najvažniji trustovi mozgova

⁴ "Započeo ranih 1950-ih kao koalicija libertinista, Burkeovih tradicionalista i zagovornika hladnog rata, neokonzervativizam dobiva na političkom uzletu 1960-ih, kada mu u velikom broju prilaze nekadašnji pripadnici Rooseveltove koalicije i razočarani 'novoljevičari'. Premda potpuno ignoriran od strane Nixona, američkih medija i dobrog dijela američke akademske zajednice, pokret se širio geometrijskom progresijom, da bi dolaskom Ronalda Reagana za predsjednika SAD 1980, osvojio političku vlast, te od tada do danas predstavlja najsnažniji politički utjecaj u Americi" (Ivoš, 1998: 155).

⁵ Projekt za novo američko stoljeće (*Project for the New American Century*) neprofitna je obrazovna institucija čiji je cilj promicanje američkoga globalnog vodstva. Projekt predstavlja inici-

(*think-tanks*) koji okupljaju neokonzervativce u SAD-u su Američki poduzetnički institut za istraživanje javnih politika (*American Enterprise Institute for Public Policy Research*), Američki odbor za javna pitanja Izraela (*American Israel Public Affairs Committee*) i Židovski institut za pitanja nacionalne sigurnosti (*Jewish Institute for National Security Affairs*).

Primarna zadaća dvaju od četiri ovdje spomenuta neokonzervativna trusta mozгова jest utjecati na oblikovanje američke politike prema Izraelu kao glavnom savezniku SAD-a u regiji Bliskog istoka. Okupljenost u trustove mozgovа, umreženost te povezanost sa strukturama vlasti neokonzervativcima daju veliku moć i utjecaj na javno mnijenje i političke programe, mnogo veću nego što bi se to moglo zaključiti po brojnosti deklariranih i aktivnih neokonzervativaca (Engdahl, 2008: 267-297).

Razvoj neokonzervativne političke ideologije tokom 90-ih godina 20. stoljeća

Ključna odrednica politike koju promiču neokonzervativni ideolozi jest svjetska dominacija/globalna hegemonija Sjedinjenih Američkih Država, za koje oni jasno kažu da jesu carstvo i da to treba jasno i otvoreno govoriti, a ne skrivati, jer SAD zaista treba biti carstvo. Upravo je unipolarnost SAD-a i korištenje unipolarnog momenta (*the unipolar moment*), nastalog raspadom SSSR-a i pretvaranjem SAD-a u jedinu svjetsku supersilu, globalnog dosega, mogućnosti i odgovornosti, ono što je ključno definiralo kontekst u kojem su neokonzervativci mogli započeti s razvojem nove, posthladnoratovske neokonzervativne ideologije. Kao što je poznato, predsjednik *G. H. W. Bush* objavio je uspostavu novog svjetskog poretka, a već 1992. Ministarstvo obrane, na čelu kojeg je tada bio *R. Cheney* (kasnije potpredsjednik SAD-a), donijelo je Smjernice za planiranje obrane (*Defense Planning Guidance*). U njima nije bilo predviđeno značajnije smanjenje izdvajanja za oružane snage, što je kasnije proveo predsjednik Clinton i tako odgodio provedbu planova neokonzervativaca da uspostave globalnu dominaciju SAD-a.

Neokonzervativci su snažno kritizirali vanjsku politiku predsjednika Clintona, potaknuti smanjenjem izdvajanja za oružane snage, kao i ciljevima te politike, za koju su smatrali da nedovoljno štiti američke nacionalne interese i ne koristi povoljno međunarodno okruženje u kojem je tada, nakon nestanka jedinoga globalnog suparnika, prevladavala izrazita unipolarna pozicija SAD-a. Na polju vanjske politike neokonzervativci su 90-ih godina 20. stoljeća proizveli tzv. neoreaganovsku vanjskopolitičku strategiju kao podlogu za *neoreaganovsku vanjsku politiku*,

jativu Projekta za novo državljanstvo (*New Citizenship Project*). William Kristol je predsjedatelj Projekta, Robert Kagan, Devon Gaffney Cross, Bruce P. Jackson i John R. Bolton su direktori Projekta, a Gary Schmitt je njegov izvršni direktor. Izvor: www.newamericancentury.org

koju treba početi provoditi kad se dođe na vlast. Strategiju su osmislili *William Kristol* i *Robert Kagan*. U članku *Toward a neo-Reaganite Foreign Policy* iznijeli su postavke kako bi trebala izgledati neoreaganovska vanjska politika, koja bi “trebala nastaviti tamo gdje je stala vanjska politika predsjednika Reagana”. Naime, neokonzervativci Reaganovu vanjsku politiku drže primarno zaslužnom za rušenje SSSR-a i svršetak Hladnog rata. Općenito smatraju da se vanjska politika treba zasnivati na vojnoj premoći i moralnim uvjerenjima konzervativizma, kao što je proširenje demokracije i slobodnog tržišta. Kritizirali su konsenzus između republikanaca i demokrata oko vanjske politike u vrijeme Clintonove administracije, koji je, po njihovim riječima, “prihvatio činjenicu da se moć SAD-a u svijetu smanjuje”. Tražili su da se SAD ponovno počne baviti vanjskom, a ne samo unutarnjom i ekonomskom politikom, te su se zapitali želi li SAD i dalje voditi svijet ili se baviti sam sobom. Pozivali su na uspostavu tzv. hegemonije dobre volje (*benevolent hegemony*), kakvu SAD treba vršiti u svijetu i kakvu je zagovarao Reagan. Predložili su dramatično povećanje vojnog proračuna i edukaciju građana SAD-a o važnosti zadaća koje oružane snage ispunjavaju svugdje po svijetu. Ustvrdili su da je “moralna čistoća ono što treba biti vodiljom politike koja će vršiti pritisak na svjetske diktatore i autoritarne režime” te zaključili da su “republikanci ti koji mogu najbolje voditi politiku nacionalne časti i uzvišenog patriotizma” (Kristol, Kagan, 1996: 23-28).

U praksi bi takva vanjska politika bila politika očuvanja i jačanja američke vojne premoći, promicanja i širenja demokracije u svijetu, te što većih ekonomskih sloboda. Zalaže se i za što slobodniju politiku prema pojedinim državama, što uključuje izgradnju nacija (*nation-building*), promjene režima (*regime change*) i preventivne udare (*pre-emptive strikes*) kako bi se moguće prijetnje spriječile već u nastanku. Opravdanje ostvarivanja temeljnog cilja neokonzervativne političke ideologije kad su u pitanju položaj SAD-a u svijetu i globalni odnosi, a to je američka globalna hegemonija, jest da je ta hegemonija dobra i za SAD i za svijet u cjelini, te da takvo vodstvo zahtijeva vojnu moć, diplomatske inicijative i predanost konzervativnim moralnim načelima. Američka globalna hegemonija može se ostvarivati zadržavanjem američke nadmoći, sprečavanjem suparničkih država da se čak i približe razini moći i utjecaja koju posjeduje SAD te oblikovanjem sustava međunarodne sigurnosti prema interesima SAD-a.

Iako takva hegemonija ne bi riješila sve probleme svijeta, američka je hegemonija “bolja od bilo koje zamislive alternative”. Dobar karakter te hegemonije opravdava se kroz stavove većine neokonzervativaca, koji kažu da se “moralni ideali i nacionalni interesi gotovo uvijek podudaraju” (Kagan, 1998: 24-35).

Očuvanje unipolarnog momenta jačanjem američke premoći u suštini pobija važnost demokratizacije kao vrlo važnog proklamiranog cilja neokonzervativ-

ne ideologije. Zbog velikog udjela demokratizacije u neokonzervativnoj retorici stvorena je pogrešna percepcija da je promicanje demokracije u Iraku bio pravi cilj neokonzervativaca. Kad se proučavaju radovi neokonzervativaca iz 90-ih godina, uočava se da oni zagovaraju promicanje demokracije kroz *soft power* te da nikad nisu zagovarali upotrebu *hard power* za izvoz demokracije: “Ako su u pitanju samo vrijednosti, silom bi se trebalo služiti rijetko. Njome se treba služiti samo u situacijama kad su naši interesi u pitanju” (Muravchik, 1996: 163).

Neokonzervativci smatraju da “hard power” treba primjenjivati samo za zaštitu američkih interesa te za očuvanje i jačanje američke premoći u svijetu. Demokrati-zacija zapravo nikad nije bila projekt koji bi zauzimaio središnje mjesto u neokonzervativnoj geopolitičkoj doktrini, nego projekt koji se provodi, primjenjujući “soft power”, samo onda ako ujedno koristi provođenju strategije očuvanja američke premoći u svijetu.

Sadrži li neokonzervativna politička ideologija geopolitičku doktrinu?

Suvremeni američki neokonzervativizam, osim što je politička ideologija u dijelu kojim se odnosi na vanjsku politiku, sigurnost i obranu te na viđenje uloge SAD-a u svijetu, sadrži i geopolitičku doktrinu. To je teza koja se želi dokazati utvrđivanjem geopolitičkih značajki suvremene američke neokonzervativne ideologije, analizom ključnih programskih dokumenata neokonzervativaca, nastalih prije njihova dolaska na vlast u SAD-u početkom 2001. godine, ali i poslije dolaska na vlast, kad su neokonzervativne (geo)političke ideje dobile šansu da postanu dijelom službene vanjske i obrambene politike SAD-a.

No da bismo ispitali sadrži li neka politička ideologija, u ovom slučaju neokonzervativna, geopolitičke i geostrateške ideje, prvo trebamo definirati što su to geopolitika i geostrategija. Kad je u pitanju geopolitika, poslužiti ćemo se s nekoliko definicija koje mogu ukazati na karakter geopolitike, na čimbenike koji je određuju te na ciljeve kojima se bavi. Geopolitiku je, među ostalim, definirao i “intelektualni kum” neokonzervativizma *Irving Kristol*, ustvrdivši 1972. da je geopolitika: “Istraživanje utjecaja prirodnog okruženja na politiku”, no njegova definicija ne govori nam mnogo i postavljena je suviše prirodnodeterministički. *Yves Lacoste*, veliki francuski geopolitičar i “otac” kritičkog pristupa u novoj francuskoj geopolitici, geopolitiku, kao znanstveni proces, definirao je 1975. kao “studij suparništava za teritorije među silama i implikacija tih suparništava na javno mnijenje” (a samu pak geografiju kao “... prije svega korisnu za vođenje rata”; *La géographie, ça sert d’abord à faire la guerre*). *Martin Ira Glassner* je 1996. u knjizi *Political Geography* geopolitiku definirao kao “jedan od objekata političko-geografskih istraživanja. Studij država u kontekstu globalnih prostornih fenomena”. Te definicije geopolitike ukazuju na činjenicu da su primarni objekti istraživanja geopolitike međusobni

utjecaji geografskih i političkih čimbenika, a posebice utjecaj geografskih čimbenika na politiku. Međutim, geopolitička praksa teži izučavati utjecaje geografskih čimbenika na politiku, često preuveličavajući čimbenike koji joj odgovaraju i zanemarujući one koji joj ne odgovaraju. Kad su u pitanju neokonzervativci, dobri su primjeri: neprekidno preuveličavanje opasnosti od sovjetskog nuklearnog arsenala tokom Hladnog rata kroz rad i izvještaje tzv. Tima B, koji je u pitanje dovodio službene procjene CIA-e, neprekidno ih preuveličavajući, preuveličavanje mogućnosti i razine tehnološkog napretka Irana i Sjeverne Koreje koji bi omogućili ispaljivanje balističkih raketa na SAD u izvještaju tzv. Rumsfeldove komisije te ničim potkrijepljene tvrdnje da S. Hussein posjeduje oružje za masovno uništenje i da održava veze s Al-Qaidom.⁶

Geopolitika u službi prakse namjerno iskrivljuje stvarnost i stvara sliku koja odgovara njezinim tvorcima, te je prezentira u javnosti kako bi ostvarila vlastite ciljeve, uglavnom nacionalnog karaktera. Kritička geopolitika kao znanstvena disciplina pokušava dati objektivnu sliku stvarnosti, te joj ciljevi nisu povezani s ciljevima političke prakse, niti oni koji je izučavaju smiju aktivno sudjelovati u političkoj praksi kako ne bi bili dovedeni u priliku da zagovaraju posebne interese, koje im nameće politika. Upravo to neokonzervativci nikada nisu poštovali. Cilj njihovih geopolitičkih ideja od početka je bio vezan uz političku praksu te želju da dođu na vlast kako bi se mogli ostvariti ciljevi mijenjanja stvarnosti: u ovom slučaju američku hegemoniju učiniti još snažnijom i spriječiti bilo kojeg suparnika da ojača dovoljno da bi mogao ugroziti globalnu hegemoniju SAD-a. To je bit geopolitičke ideje neokonzervativaca, koja nema aspiracija da bude objektivna, na znanstvenim osnovama utemeljena, kritička geopolitika, već predstavlja geopolitičku doktrinu posebne skupine koja želi ostvariti vlastite interese.

Kad je u pitanju definicija geostrategije, koju treba istaći kako bi se mogle prepoznati geostrateške ideje u ideologiji neokonzervativaca, treba znati da je geostrategija usko povezana s političkom geografijom i geopolitikom. *Radovan Pavić* ustvrdio je za geostrategiju: "Do ovog pojma dolazimo u slučaju ako insistiramo na onim prostornim i geografskim faktorima koji mogu biti odlučni i u vojnim pitanjima. Pri tome valja istaći da jedan od najvažnijih i središnjih sadržaja i političke geografije i geopolitike – onaj koji se odnosi na globalnu strategiju – ujedno predstavlja i jedan od sadržaja geostrategije, po čemu je ova praktički uključena u okvir političke geografije i geopolitike. Nadalje, kao geostrateške možemo definirati sve one sadržaje iz domene političke ili ekonomske geografije i geopolitike koji utječu i na praktična vojna pitanja" (Pavić, 1973: 32).

⁶ Neoconservative Think Tank Influence on US Policies: <http://www.historycommons.org/timeline.jsp?timeline=neooninfluence>

Ako prihvatimo navedenu definiciju geostrategije, ideju o globalnoj hegemoniji SAD-a, kako su je zamislili neokonzervativci, a koja bi se trebala primarno ostvarivati putem američke vojne premoći, možemo ocijeniti i geostrateškom idejom. Neokonzervativci su proučavali načine kako povećati američku vojnu premoć, na koje se regije svijeta treba usredotočiti te kako spriječiti pojavu mogućeg suparnika na globalnoj razini. Pritom su kao temeljno sredstvo zagovarali povećanje vojnog proračuna SAD-a te uvjeravanje javnosti da je američka angažiranost u svijetu nužna i dobra za SAD, ali i za svijet u cjelini. Istodobno, njihovo polazište nije bilo samo utvrđivanje položaja SAD-a u svijetu, nego su odmah na početku izrazili jasno nezadovoljstvo tim položajem (nedovoljna razina hegemonije i angažiranosti), a cilj, koji jasno navode, jest promjena u pravcu jačanja stupnja hegemonije i njezino održavanje što dulje u budućnosti. Otuda i dolazi naziv najvažnijeg neokonzervativnog trusta mozгова: Projekt za novo američko stoljeće (21. stoljeće, nakon 20-og, kao novo stoljeće američke hegemonije).

No bez obzira na proklamirane i stvarne ciljeve, koji su i u neokonzervativnoj ideologiji često u velikoj diskrepanciji (demokratizacija, primjerice Bliskog istoka), činjenica je da je politička ideologija neokonzervativaca na polju vanjske politike i sigurnosti izrazila jasne geopolitičke ciljeve i činila okosnicu američke globalne geostrategije (sadržane u Bushovoj *Grand Strategy*), zbog čega je možemo označiti kao geopolitičku ideju. Naime geopolitički aspekti suvremenog neokonzervativizma, koji ga čine geopolitičkom doktrinom, vidljivi su ponajviše u ciljevima koje su neokonzervativci zacrtali u vlastitom temeljnom programskom dokumentu na polju sigurnosti i obrane: "Ponovna izgradnja američke obrane: strategija, snage i izvori za novo stoljeće" (*Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Resources For a New Century*). Taj je dokument izvještaj koji su sastavili neokonzervativci iz Projekta za novo američko stoljeće.

Ponovna izgradnja američke obrane nije bila prvi dokument u kojem su izneseni ciljevi američkih neokonzervativaca, prije nego što će se oni početi ostvarivati uspostavom suvremene neokonzervativne vladavine u SAD-u. Kao izvorišna osnova dokumenta uzete su Smjernice za planiranje obrane iz 1992, kojima je zacrtana tadašnja obrambena strategija. Smjernice je izradilo Ministarstvo obrane SAD-a. Za njihov nastanak zaslužni su ponajviše neokonzervativci *L. Libby* i *Z. Khalilzad*, a njihov rad nadzirao je također neokonzervativac *P. Wolfowitz*. Prvotno su još snažnije izražavale težnju za američkom hegemonijom i isticale sredstva koja se pritom trebaju upotrijebiti. U obliku dokumenta, nakon što je njihov sadržaj dospio u javnost, ponešto su ublažene. Koliki je bio utjecaj Smjernica na *Ponovnu izgradnju američke obrane*, vidi se u citatu:⁷ "Općenito, projekt smo zamislili kao nadograd-

⁷ Svi navedeni citati iz dokumenta "Ponovna izgradnja američke obrane: strategija, snage i izvori za novo stoljeće" donose se u slobodnom prijevodu autora.

nju obrambenoj strategiji, koju je izložilo Ministarstvo obrane na čijem je čelu bio R. Cheney, a na izmaku Bushove administracije. Smjernice za planiranje obrane, izrađene 1992, pružile su nacrt za održavanje američke premoći, onemogućavanje uspona suparničke velesile, te za oblikovanje međunarodnog poretka u skladu s američkim načelima i interesima.”⁸

Vidljivo je da su u Smjernicama bili doneseni geopolitički ciljevi neokonzervativaca i njima bliskih pripadnika realističke škole, koji se mogu rezimirati kao čuvanje i jačanje prevlasti SAD-a, pritom se služeći vojnom moći. *Ponovna izgradnja američke obrane* nadalje kaže da: “Treba uspostaviti ponovnu vezu između američke vanjske politike, sigurnosne strategije, planiranja snaga i izdataka za obranu. Ako se želi održati i proširiti mir po volji SAD-a, on mora imati siguran temelj koji počiva na neupitnoj vojnoj nadmoći SAD-a.”⁹ Možda i ključna premisa i bit ideje neokonzervativaca o globalnoj hegemoniji SAD-a glasi: “*SAD trenutno nema globalnog suparnika. Američka globalna strategija treba imati za cilj očuvanje i jačanje te povoljne pozicije što je moguće dalje u budućnost.*”

Tvorci dokumenta “Ponovna izgradnja američke obrane: strategija, snage i izvori za novo stoljeće” dali su opis i pregled najvažnijih značajki hladnoratovskog i suvremenog sigurnosnog okruženja sa stajališta njihove uloge i zadaća SAD-a. Ključna je razlika u tome što je u 21. stoljeću svijet unipolaran (stoga SAD treba iskoristiti taj unipolarni moment), a ne bipolaran, a primarna zadaća SAD-a treba biti očuvanje tzv. *Pax americana* (mir po volji SAD-a) kao mira u kojem će SAD biti jedina globalna sila, sposobna i voljna određivati globalna pravila i presudno definirati globalne odnose, štiteći svoje interese na globalnoj i na regionalnim razinama. Stoga se upozorava na nužnost djelovanja kako bi se spriječila bilo kakva ugroza, koja bi mogla pridonijeti preranom završetku *Pax americana*.¹⁰

Analiza dokumenta “Ponovna izgradnja američke obrane: strategija, snage i izvori za novo stoljeće”

Analizom sadržaja i komparativnom analizom ciljeva i zadaća, provedenom na dokumentu neokonzervativaca “Ponovna izgradnja američke obrane: strategija, snage i izvori za novo stoljeće”, može se vidjeti da je glavni cilj pronalazak načina na koje

⁸ Izvor: *Ponovna izgradnja američke obrane: strategija, snage i izvori za novo stoljeće*, Predgovor, str. ii.

⁹ “... to re-establish the links between U.S. foreign policy, security strategy, force planning and defense spending. If an American peace is to be maintained, and expanded, it must have a secure foundation on unquestioned U.S. military preeminence.” Izvor: *ibid.*, str. 4.

¹⁰ “And the failure to prepare for tomorrow’s challenges will ensure that the current *Pax Americana* comes to an early end.” Izvor: *Ponovna izgradnja američke obrane: strategija, snage i izvori za novo stoljeće*, str. 13.

Tablica 1. Razlike između hladnoratovskog i suvremenog sigurnosnog okruženja

	Hladnoratovsko razdoblje	21. stoljeće
Sigurnosni sustav	Bipolaran	Unipolaran
Strateški cilj	Zadržavanje Sovjetskog Saveza	Očuvanje <i>Pax americana</i>
Najvažnije vojne zadaće	Odvraćanje sovjetskog ekspanzionizma	Osiguranje i proširivanje zona demokratskog mira, odvrćanje rasta mogućega globalnog takmaca, obrana ključnih regija, iskorištavanje preobrazbe načina ratovanja
Najvažnije vojne prijetnje	Potencijalni globalni rat na mnogo ratišta	Potencijalni lokalni ratovi na različitim dijelovima Zemlje
Fokus strateškog natjecanja	Europa	Istočna Azija

Izvor: *Ponovna izgradnja američke obrane: strategija, snage i izvori za novo stoljeće*, str. 2.

će SAD, kao jedina prava globalna sila, s dotad u povijesti nezabilježenom količinom vojne i političke moći i globalnim mogućnostima njezine primjene, očuvati i ojačati moć u budućnosti. Programski ciljevi izloženi u tom dokumentu predstavljaju geopolitičke i geostrateške ciljeve, jer uključuju namjere ovladavanja ključnim dijelovima svijeta. Preduvjeti za to su održanje trenutne količine moći i sprečavanje pojave globalnog suparnika te povećavanje troškova za izgradnju vojnih kapaciteta kako bi se uvijek ostalo ispred mogućih suparnika. U dokumentu identificirani ciljevi te zatim prepoznati geopolitički i geostrateški aspekti tih ciljeva vidljivi su u tablici 2.

Tablica 2. Programski ciljevi, geopolitički i geostrateški aspekti programskih ciljeva neokonzervativaca

Programski ciljevi neokonzervativaca	Geopolitički i geostrateški aspekti programskih ciljeva
Očuvanje povoljnog strateškog konteksta u kojem se SAD nalazi zahtijeva globalnu nadmoć u vojnim sposobnostima, danas i u budućnosti.	Poziv na očuvanje globalne nadmoći, sada i u budućnosti.

<p>Dugogodišnje smanjivanje izdataka za obranu nagrizlo je američku vojnu spremnost za borbu te u opasnost dovelo planove Pentagona za očuvanje vojne superiornosti u budućnosti.</p> <p>U cjelini, 90-e godine bile su “desetljeće zanemarivanja obrane”.¹¹ To pred idućeg predsjednika SAD-a postavlja golem izazov: morat će povećati izdatke za obranu kako bi sačuvao američko geopolitičko vodstvo, ili će morati odustati od sigurnosnih obveza koje su mjerilo pozicije SAD-a kao jedine svjetske supersile i konačno jamstvo sigurnosti, demokratskih sloboda i individualnih političkih prava.</p>	<p>Izravna kritika Clintonove administracije zbog smanjivanja izdataka za obranu.</p> <p>Prema neokonzervativcima, smanjenje nije bilo opravdano, usprkos svršetku Hladnog rata. Naime, pojavili su se novi sigurnosni izazovi te prilika da SAD održi i ojača svoju globalnu dominaciju, što je nemoguće bez velikih izdvajanja za oružane snage.</p>
<p>Naš izvještaj objavljen je u godini predsjedničkih izbora. Nova administracija morat će izraditi drugi četverogodišnji pregled obrane nedugo nakon što preuzme vlast. Nadamo se da će izvješće Projekta biti upotrebljivo kao vodilja za trenutne i buduće obrambene planove.</p>	<p>Ambicija da ovaj dokument postane službenom vodiljom za obrambenu politiku nove Administracije SAD-a.</p>
<p>Posthladnoratovski svijet neće ostati relativno mirnim mjestom ako nastavimo zanemarivati pitanja vanjske politike i obrambena pitanja. Ozbiljna pažnja, pažljivo promišljanje te spremnost da se adekvatna sredstva posvete održanju američke vojne moći, koja može svijet učiniti sigurnijim i jamčiti američke strateške interese sada i u budućnosti.</p>	<p>Usredotočenost na pitanje obrane i sigurnosti. Neprekidno naglašavanje potrebe održanja američke vojne moći kao sredstva očuvanja američkih strateških interesa.</p>
<p>Očuvanje povoljne ravnoteže snaga u Europi, na Bliskom istoku i okolnim prostorima u kojima se proizvodi energija, te u Istočnoj Aziji.</p>	<p>Naglašavanje strateške važnosti pojedinih dijelova svijeta i nužnost održavanja ravnoteže sklone SAD-u.</p>
<p>SAD je zaista desetljećima bio u potrazi za trajnijom ulogom u regionalnoj sigurnosti Zaljeva. Neriješen sukob s Irakom pruža trenutno opravdanje, no potreba za značajnom prisutnošću američkih snaga u Zaljevu nadilazi problem režima Saddama Husseina.</p>	<p>Poziv na stalnu prisutnost američkih oružanih snaga u za neokonzervativce ključnom dijelu svijeta, kao što je Perzijski zaljev (Gulf).</p>
<p>Sada je posve jasno da informacijske i ostale nove tehnologije, kao i raširena proliferacija tehnologije i naoružanja, stvaraju dinamiku koja može ugroziti sposobnost SAD-a da održava dominantnu vojnu moć.</p>	<p>Upozoravanje na opasnosti novih tehnologija i oružja kao prijetnje američkoj nadmoći.</p>

¹¹ Velika kritika smanjivanja izdataka za naoružanje vidljiva je i u konkretnim brojkama, koje su iznesene u istom dokumentu: SAD danas izdvaja na obranu manje od tri posto bruto društvenog proizvoda, manje nego tokom bilo kojeg razdoblja nakon što se SAD etablirao kao vodeća svjetska sila – što je inače smanjenje s 4,7 posto BDP-a 1992. godine, kada je donesen prvi pravi posthladnoratovski obrambeni proračun.

Potencijalni suparnici, kao što je Kina, nestrpljivo žele potpuno iskoristiti te transformacijske tehnologije, dok se neprijatelji, kao što su Iran, Irak i Sjeverna Koreja, žure razviti balističke rakete i nuklearna oružja kao sredstva odvratanja američkih intervencija u regijama u kojima žele dominirati.	Definicija suparnika za globalnu nadmoć. Definicija država koje su neprijatelji SAD-a i njihovih namjera, suprotnih interesima SAD-a.
Analiza pojedinih mogućih ratišta napravljena za Četverogodišnji pregled obrane predviđa da bi i Kim Jong Il i Saddam Hussein mogli započeti rat – možda i upotrijebiti kemijsko, biološko ili čak nuklearno oružje, a SAD ne bi napravio nikakav napor da vojnim sredstvima svrgne ijednog od tih vladara. U oba slučaja, prošle “ratne igre” rađene u Pentagonu pridavale su vrlo malo ili nimalo pozornosti zahtjevima koji trebaju biti ispunjeni kako bi se ne samo odgovorilo na napad nego i svrgnulo te režime s vlasti i izvršilo operacije stabilizacije nakon završetka borbi.	Identifikacija režima u Sjevernoj Koreji i Iraku kao prijetnje sigurnosti i tvrdnja da bi oni mogli upotrijebiti oružje za masovno uništenje. Kritika nespremnosti SAD-a da intervenira i prije nego što ti režimi započnu s napadom te da navedene režime svrgne s vlasti. U tome se krije začetak doktrine preventivnog ratovanja i rušenja “nepoćudnih” režima, kasnije izložene u Bushovoj <i>Grand Strategy</i> .

Osim općenitih programskih ciljeva spomenuti dokument navodi konkretne vojno-strateške ciljeve: obrana SAD-a, borba i pobjeđivanje u više simultanih ratova na operativnoj razini, obavljanje dužnosti vezanih uz uspostavu sigurnosnog okruženja u kritičnim regijama te preobrazba američkih oružanih snaga kako bi bile sposobne iskoristiti tzv. revoluciju u vojnim poslovima (*a revolution in military affairs*), koja se odnosi na: “veliku promjenu u prirodi ratovanja prouzročenu inovacijama na području nove tehnologije, koje, zajedno s promjenama u vojnoj doktrini te operativnim i organizacijskim projektima, bitno mijenjaju karakter i provedbu vojnih operacija”.¹²

Možemo zaključiti da je plan za zadržavanje i jačanje dominacije SAD-a u budućnosti predstavljao vodilju nove globalne geostrategije SAD-a, tada tek u fazi prijedloga, a iznesene kroz programske ciljeve neokonzervativaca. Dakako, globalna geostrategija SAD-a nije nešto što je nastalo ili što završava s vladavinom neokonzervativaca. Ona je nužnost. Kao jedina svjetska supersila nakon raspada SSSR-a SAD mora posvetiti pažnju izradi nove globalne geostrategije, prilagođene novim posthladnoratovskim uvjetima. Kao i hladnoratovski neokonzervativni program kad su u pitanju obrana, sigurnost i globalna geostrategija iz vremena Reaganova

¹² Veže se uz djelovanje *dr. Andrewa Marshalla*, znanstvenika koji za potrebe Pentagona desetljećima radi na razvoju novih, tehnološki sofisticiranih, naprednih oružja i sustava koji trebaju osigurati premoć američkih oružanih snaga u ratovima budućnosti. Vidi: Engdahl, 2008: 91-137.

predsjednikovanja, i ovaj neokonzervativni program za 21. stoljeće predstavlja geopolitičku ideju, pretočenu u geostrategiju, s jasno definiranim ciljevima i preciznim načinima njihova ostvarivanja. Dokument donosi i detaljnu razradu ključnih zadaća američkih oružanih snaga kao glavnog eksponenta provedbe globalne geostrategije jačanja američke dominacije i njezina očuvanja što je moguće dulje.

Konkretni vojno-strateški ciljevi izneseni u dokumentu “Ponovna izgradnja američke obrane: strategija, snage i izvori za novo stoljeće” i zadaće koje se trebaju usvojiti za njihovo ostvarenje navedeni su u tablici 3. Prepoznati su i neki novi ciljevi te njima shodne zadaće.

Tablica 3. Konkretni vojno-strateški ciljevi i zadaće koje SAD treba izvršiti za ostvarivanje ciljeva

Izneseni vojno-strateški ciljevi	Predviđene zadaće SAD-a u provedbi ciljeva
Obrana SAD-a, domovine.	Održati stratešku nuklearnu premoć procjenom američke moći odvratanja, koja bi u obzir uzela novu globalnu stvarnost, trenutne i potencijalne prijetnje, a ne puku ravnotežu snaga SAD-a i Rusije. Razvoj i razmještanje globalnog sustava proturaketne obrane za zaštitu SAD-a i saveznika, te kao osnovu za projekciju američke moći u svijetu.
Borba i pobjeđivanje u više simultanih ratova na operativnoj razini.	Povećati snagu u ljudstvu američkih oružanih snaga s (tadašnjih) 1,4 na 1,6 milijuna pripadnika.
Obavljanje dužnosti vezanih uz uspostavu sigurnosnog okruženja u kritičnim regijama.	Novo razmještanje američkih snaga kao odgovor na strateške realitete 21. stoljeća, premještanjem stalno smještenih snaga u Jugoistočnu Europu i Jugoistočnu Aziju te promjenom prostora djelovanja mornarice kako bi se uvažile rastuće strateške brige u Istočnoj Aziji.
Preobrazba američkih oružanih snaga kako bi bile sposobne iskoristiti “revoluciju u vojnim poslovima”.	Iskoristiti “revoluciju u vojnim poslovima” kako bi se osigurala dugoročna premoć američkih konvencionalnih snaga nad snagama drugih država.
Identificirani vojno-strateški ciljevi	
Specifičan i postmoderan strateški cilj	Kontrola novih međunarodnih “zajedničkih prostora”: svemira i <i>cyber</i> -prostora. Otvaranje puta osnivanju novog vida oružanih snaga – Američkih svemirskih snaga, sa zadaćom kontrole svemira.
Ukupni navedeni ciljevi	Postupno povećati troškove za obranu na 3,5 do 3,8 posto, godišnje povećavajući izdatke za 15 do 20 milijardi amer. dolara.

Zaključak

Ideje i jasno postavljeni ciljevi, zapisani u analiziranim dokumentima, prikazuju djelovanje američkih neokonzervativaca, prvenstveno preko neokonzervativnog trusta mozгова, nazvanog "Projekt za novo američko stoljeće". Usporedbom naznačenih ciljeva i identifikacijom njihovih geopolitičkih i geostrateških značajki prikazan je geopolitički i geostrateški karakter neokonzervativne političke ideologije, za koju se zbog objekta istraživanja kojim se bavi, ideja koje je proizvela, ciljeva za koje se zalaže i predlaganja konkretnih sredstava za provedbu tih ciljeva može reći da sadrži i geopolitičku doktrinu.

Geopolitička doktrina o očuvanju i jačanju američke globalne hegemonije, sadržana u suvremenoj neokonzervativnoj ideologiji i sintagmi *Pax americana*, predstavlja viziju američkih neokonzervativaca za djelovanje SAD-a u svijetu i uređivanje svijeta u skladu s interesima SAD-a. Pritom se vojna moć ističe kao glavni instrument očuvanja američke globalne hegemonije i njezina budućeg jačanja. Ne radi se o hegemoniji pravila i načela, nego o "hegemoniji dobre volje" hegemonu. U praksi to znači da hegemonija, a time uvelike i sudbina svijeta ovisi o dobroj volji hegemonu. Iz toga bi se posljedično moglo pokušati pretpostaviti što bi se moglo dogoditi ako hegemon izgubi tu "dobru volju".

Postavke neokonzervativne geopolitičke doktrine oblikovane su tokom 90-ih godina 20. stoljeća, kad su neokonzervativni politički i strateški mislioci započeli s formiranjem postavki nove geopolitičke doktrine za novo, posthladnoratovsko doba. Počevši od 1992, za vrijeme predsjednika G. H. W. Busha, te tokom dvaju mandata predsjednika Clintona, kad su neokonzervativci bili u opoziciji i kritički zastupali stavove suprotne tadašnjoj vladajućoj politici u SAD-u, neokonzervativci su, sukladno vlastitoj političkoj ideologiji, oblikovali postavke geopolitičke doktrine i globalne geostrategije SAD-a. Strategija neprekidne angažiranosti i promjena pojedinih režima na Bliskom istoku, djelomično skrivena pod krinkom deklariranih neokonzervativnih težnji za demokratizacijom regije (koja nije provedena!), bila je dio globalne geostrategije SAD-a kako su je zamislili neokonzervativci, s osnovnim ciljem očuvanja unipolarnog momenta i jačanja globalne hegemonije SAD-a. Zbog svih navedenih razloga i predočenih dokaza osnovnoj tezi možemo zaključiti da ova globalna geostrategija SAD-a predstavlja geopolitičku doktrinu i dio je suvremene geopolitičke misli, te je kao takvu treba i istraživati.

LITERATURA

- Dorrien, Gary, 2004: *Imperial Designs: Neoconservatism and the New Pax Americana*, Routledge, New York/London.
- Engdahl, William F., 2008: *Stoljeće rata 2: tajni geopolitički plan američke vlade*, DETECTA, Zagreb.
- Glassner, Martin Ira, 1996: *Political Geography*, Wiley & Sons, New York.
- Ivoš, Erma, 1998: Zbogom neokonzervativizmu?, *Politička misao* (35) 2: 154-164.
- Kagan, Robert, 1998: The Benevolent Empire, *Foreign Policy* (111): 24-35.
- Kristol, Irving, 2004: *Neokonzervativizam – Autobiografija jedne ideje*, Algoritam, Zagreb.
- Kristol, William, Kagan, Robert, 1996: Toward a neo-Reaganite Foreign Policy, *Foreign Affairs* (75) 4: 18-32.
- Muravchik, Joshua, 1996: *The Imperative of American Leadership: A Challenge to Neo-Isolationism*, AEI Press, Washington.
- Ó Tuathail, Gearóid, Dalby, Simon, Routledge, Paul, 2006: *The Geopolitics Reader*, Routledge, New York.
- Pavić, Radovan, 1973: *Osnove opće i regionalne političke geografije, geopolitike i geostrategije, 1. dio*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

Izvori

- Defense Planning Guidance draft*: <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/iraq/etc/wolf.html>
- Statement of Principles*, The Project for the New American Century: <http://www.new-americancentury.org/>
- Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Resources For a New Century*, A Report of The Project for the New American Century, <http://www.newamericancentury.org/RebuildingAmericasDefenses.pdf>
- Neoconservative Think Tank Influence on US Policies: <http://www.historycommons.org/timeline.jsp?timeline=neocoinfluence>
- US Air Force Space Command: <http://www.afspc.af.mil/>

Petar Kurečić

GEOPOLITICAL AND GEOSTRATEGIC IDEAS
IN CONTEMPORARY NEOCONSERVATISM

Summary

Neoconservatism, also referred to as neocon, is a modern political ideology, originated in the United States of America. This political ideology acquired a relevant political influence starting from Reagan's presidency, while contemporary neoconservatism is affirmed as a dominant pattern with the arrival of the administration of G. W. Bush in 2001. The neoconservative ideologists and unipolarists close to them occupied almost all important positions in the field of foreign policy, defense and security of his administration. Contemporary neoconservatism has been defined by a group of neoconservative ideologists during the 1990s. Their ideas regarding global domination of the United States through a "benevolent hegemony", a need of strengthening American military capacities and a necessity of preventive actions against threats even before they become seriously dangerous are basically geopolitical ideas. They were translated into a new global geostrategy of the USA. By following the genesis of contemporary geopolitical ideas and identifying the geopolitical and geostrategic goals in those ideas, the author has tried to prove the thesis that contemporary neoconservative political ideology contains geopolitical and geostrategic ideas, which define its goals as geopolitical and geostrategic.

Keywords: neoconservatism, neoconservatives, geopolitical idea, geopolitical doctrine, global geostrategy, global hegemony, The United States of America, G. W. Bush

Kontakt: **Petar Kurečić**, Hrvatski sabor, Trg Sv. Marka 6, 10 000 Zagreb. E-mail: petar.kurecic@sabor.hr